

PAPP SÁNDOR

Térben közel – időben távol

(FENYVESI OTTÓ: MÉLY VIZEK,
MAGAS HEGYEK, MŰVÉSZETEK HÁZA,
VESZPRÉM, 2022)

Életem első útikönyve Fajth Tibor *Itáliája* volt (Panoráma, 1964). Közelebb van az igazsághoz, ha azt mondjuk: művészettörténeti tájékoztató, ahol középpontban a történelem és kultúra gazdag kincsestárának, Itáliának bemutatása áll, eseményekkel, hagyományokkal fűszerezve, nem hagyva ki az egyes korszakok hangulatának felidézését sem. A későbbi idők útikönyvei – a tömegturizmus igényeinek megfelelően – már inkább a vendéglátó- és üdülőhelyek szállás- és étkezési viszonyaival, tanácsadással a legkedvezőbb árfekvésű üdülőhelyeket tekintve, továbbá az utazási lehetőségekkel foglalkoztak. A táj, a történelem, a kultúra ugyan még ott „kísértett” a szövegekben, ám az a központi szerepük, ami Fajth Tibor kötetében tapasztalható volt, elenyészni látszott. Ez nyilvánvalóan arra utalt, hogy az igények változóban vannak. Mindaz, amit mondtam, csupán ténymegállapítás és nem értékítélet, nem egy túlérzékeny filosz világfájdalmas sajnálkozása, hiszen egész életemben természettudománnyal foglalkoztam.

Fenyvesi Ottó már borítójával is esztétikai élményt nyújtó kötete – véleményem szerint – a nagyon hasznos, XI. századi útikönyvek egyik lehetséges típusát testesíti meg. Mint írja: az utazás kimozdulás egy léthelyzetből, keresni valamit, nyitottá válni, megélni ismeretlen helyzeteket, találkozni ismeretlen emberekkel, nyelvekkel, kultúrákkal, régiókkal, városokkal, túllépni félelmeiken; alkalom a meditációra és az önmegismerésre. Amibe persze beletartoznak a kulináris örömök is; a rácson sült ételek és a különleges zamatú borok („vén és tüzes”). És a jutalom? – Nem múló, világfelfedező élmények. Ehhez nem kell földrészeket felfedezniük; csak esetleg egy furcsa, ismeretlen fát, sose hallott távoli folyót, s a folyó partján egy ismeretlen embert vagy egy különös színű és alakú kődarabot.

Az utazás, amelyről a könyv tudósít, voltaképpen a Nobel-díjas író, Ivo Andrić-nak köszönhető. A szerző (Fenyvesi Ottó) kölcsönadta a „Híd a Drinán”-t sajtófotós/fotóművész barátjának (GéGé), aki annak elolvasása után nem szűnt meg egyre erősebben megfogalmazni kérését: meg kellene látogatnunk ezt a vidéket.

Több év után megvalósult a nagy álom. Hat fő és egy W-mikrobusz útra kelt. A már említett Gáspár Gábor sajtófotós mellett Veszprém polgármestere, Porga

Gyula, Korbély Barnabás geológus, Kovács Endre fotóművész, Molnár Sándor veszprémi Az utas és holdvilág antikvárium tulajdonosa és a kötet szerzője képezte a csapatot. Nem tudhatjuk, hogy az összetétel gondosan tervezett volt-e, vagy spontán alakult, de mindenképpen szerencsés. Igazi diszkusziókra és vitákra ad lehetőséget, ha hatan nézünk valamit, és kiderül, hogy mindenki mást lát. Az egyszínű világról ugyanis a való világnak nincs tudomása.

E rövid könyvrecenzió nem valamiféle tömör tartalmi ismertetésre kíván vállalkozni, hanem a meglátogatott földrajzi egység elmúlt másfél-, két évszázados történetének rövid bemutatásával szeretne hozzájárulni a kötetben felfedezett világ jobb megértéséhez.

A Balkánon minden más, mint máshol. A Balkán vérrel áztatott fekete félsziget, ahol még a XX. században is uralkodókat gyilkoltak meg; feneketlen kút, elhanyagolt hátsó udvar, előszeretettel nevezik lőporos hordónak a nacionalisták és a vérbosszúra szomjazó törzsek ivadékai miatt. W. Churchill szerint a Balkán több történelmet termel, mint amit meg tud emésztetni.

Viszont – a kutya se olvassa az esetleges történelmi tanulságok szakirodalmát. Egymás szépirodalmát se nagyon. Alig tapasztalható érdeklődés egymás megismerése iránt. Olvasatlan művek, könyvek tömkelege; belőlük pedig árnyaltabb válaszokat kaphatnánk. Nem csupán közhelyeket. Bár a közhelyeik mindig blikkfangosabbak: „a Balkánon nagyobb kanállal esznek, de inkább kézzel, erősebb italokat isznak, főleg pálinkát, hangosabban nevetnek, előbb ütnek, még előbb szúrnak, és sietve távoznak, ha bajba keverednek”. A balkáni mítoszok termelése iparszerűen folyik a megalapozott feltárási szándék helyett.

Évszázadokra visszanyúló vég nélküli sérelmek diskurzusa. Vakság, öncélú huzakodás, oktalan vagy nagyon is megalapozott düh. Körkörös gyűlölet. Sovinizmus. A Balkán bizonytalan térség, ahol az európai civilizáció szemszögéből nézve egzotikus népek élnek, akik számára a vér és az összetartozás jelentik a legfőbb értéket, és ahol akármikor kipattanhat egy-egy fegyveres összecsapás vagy vallásháború.

A helyzetet a tágabb körben érdeklődők számára kitűnően világítja meg Bibó István „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága” című tanulmánya.

KIKÖTÉS SZARAJEVÓBAN

Szarajevó ma újra muszlim város. Az 1878-as berlini kongresszust követően, négy évszázad után az Osztrák–Magyar Monarchiához kerül. A békés építés időszaka indul el, amit 1914. június 28-án a Gavrilo Princip-féle merénylet és az I. világháború követ. Sarajevó ezzel a merénylettel kitörölhetetlenül kapcsolódik, negatív emlékként a magyar történelemhez, pedig emlékezhetnénk Kállay Benjámin pénzügyminiszter itteni tevékenységére (1882-1903) is, akit

ma sokan a város sikertörténete megszervezőjének minősítenek. Ettől függetlenül a Monarchia korát ma egyetlen utca, tér vagy épület nem idézi fel.

A Princip-féle merénylet két áldozata – mint tudjuk – Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége. A Habsburgok a XIX. század vége felé már érzékelték, hogy a Monarchiát valójában már csak az öreg császár iránt érzett tisztelet tartja úgy, ahogy egyben. Ezért már Rudolf trónörökös is kifejtette, hogy valaminő föderációvá kellene átszervezni a Birodalmat. Ám már az első és legfontosabb kérdésre – délszláv állam a Monarchián belül vagy attól függetlenül – sem született meg a válasz. Délszláv politikusok egy része független balkáni délszláv államról álmodott, egy másik csoportjuk ezt az államot akár a Birodalmon belül is elképzelhetőnek tartotta. A trónörökös, Ferenc Ferdinánd is ehhez hasonló véleményt fogalmazott meg, ami fölöttébb nem tetszett a szerbeknek, akik az első változatot támogatták – természetesen szerb vezetés alatt. A magyar politikai elitnek egyik megoldás sem volt kedvére való. A belülmaradás kapcsán Tisza István úgy vélekedett: a Monarchiában már így is nagy a szlávok száma. A „belül”-l volt még egy gond, idővel óhatatlanul megszűntette volna a dualizmust, trializmussá alakítva át azt, a magyar érdekeket és pozíciókat komolyan érintve.

Ma a város kereken 400 ezer főt számlál. Fenyvesi és útítársai itt találkoznak Mile Stojić-tyal, a Balkán legjobb költőjével (boszniai horvát). Egyik versében a balkáni létezés alapproblémáját így fogalmazza meg: „Jönnek majd mások és azt mondják: Tűnés, ne takarjátok a csillagokat előlünk.”

Séta közben többször megfogalmazódik a kérdés: hogyan tovább? Válasz nincs, hiszen túl közeli még a szarajevói (balkáni) népirtás (100 ezer halott, több mint kétmillió menekült), amelyet a daytoni (nem békeszerződés, csupán tűzszünet) nem tudott elrendezni. Az érintettek mindegyike úgy érzi, hogy ellenségeik jobban jártak. Máig érvényes kérdés: Bosznia-Hercegovina maradjon egyben, vagy osszák fel három részre? Már az eddigi tapasztalatok is arra utalnak, hogy az államszövetség felépítése bonyolultabb, és ez a hivatali bürokrácia melegágya! Hosszú távon a multikulturális Balkánon a konfliktus borítékolható, mert csőre van töltve a rosszindulat, évszázados sérelem, fájdalom, gyűlölet és irigység. Fenyvesi Ottó úgy látja, hogy az egykori Monarchia és Jugoszlávia pokoli dilemmái ma bizonyos értelemben az EU-ban folytatódni látszanak. Természetesen nem azonos módon és mértékben. A nyugat-balkáni integrációt támogatóknak ezért kötelességük lenne – mielőtt döntenek – ezt a problémakört mélységében alaposan megismerni. A megoldás: ha igaz az az állítás, hogy a balkáni népek elsősorban mítoszaiukból párolnak le történelmet a maguk és jövőbeli tennivalóik számára, akkor ezeket a mítoszokat kell megismernünk, hogy ne tévedjünk tévutakra velük való kapcsolatainkban. Olvassuk tehát szépirodalmukat; ezek többet árulnak el róluk, mint olykor ügyesen csomagolt nyilatkozataik.

A sokszínűség megkerülhetetlen jelei: dzsámik, minaretek, zsinagóga, pravoszláv templom, katolikus bazilika. Egyazon fény ragyog rájuk; hité és hitetlenségé. Mert az istentelenségbe belefárad az ember.

(Apró, derűs pillanatok, amikor GéGé-t séta közben egy helyen Albert Einsteinként vélik felfedezni.)

VARÁZSLAT VIŠEGRADBAN

Itt a híd, amelyet Mehmed pasa Sokolović építtetett, akit gyerekként innét hurcoltak el, hogy janicsárnak neveljék. Magas méltóságra jutva és visszakerülve ezzel fejezte ki háláját egykori közössége iránt. A híd tizenegy széles íven nyugszik; hány áldozatot követelt megépítése és mennyibe került – kideríthetetlen. Fűződik hozzá egy Kőműves Kelemen-szerű monda: itt egy gyermek-ikerpárt építettek bele az alapzatba. A Híd a világörökség része: „A híd korlátjára görnyedünk. Odalent morajlik a folyó. Nézzük a kavargó zöld vizet. Nem lehet szavakkal kifejezni azt az érzést, amikor egy több évszázados kőpárkányra hajolva a mélybe révedünk. A szív elfullasztja a lélegzetet. Mint a regénybeli Ali hodzsának. De nekünk még van menekvés ebből a révedésből.”

A regény krónika, amely egy emberi közösség sorsát meséli el, ami a híd nélkül nem létezne.

AHOL AZ AUTÓPÁLYÁN BICIKLIZNI IS LEHET

Albánia és Crna Gora felé haladva a szerző azt megtapasztalja, hogy a helyzet szinte kibogozhatatlan bonyolult: Višegrad (szerb) után Goražde következik (bosnyák-horvát fennhatóság), majd Foča (szerb) következik. Hatalmas aknamezők és pravoszláv – muszlim jelképek (kereszt és félhold) mellett haladunk el, latin és cirill írásmód váltják egymást.

Crna Gora területe 13.000 km², népessége 600 ezer fő, pénzneme euró, az államfő 30 éve hatalmon, jelentős vagyonát állítólag cigarettacsempészettel alapozta meg.

Albánia területe 28 ezer km², pénznem: albán lek, 3 millió lakos. Az albánok szorgalmas munkások, állítólag terrorizálják a nőket, az albán nők – vélekednek sokan – néma szülőgépek. Nyugat-Európát (újabb meghökkentő állítás) az albán maffia ellenőrzi. Drogokkal és örömlányokkal kereskednek; az amúgy példás családapák.

Hunyadi és Szkander bég közös harca a török ellen bennünket velük rokkonná tesz. (Rossz nyelvek szerint a bég a közös csatákon rendszeresen megkésve jelent meg. Nagyon sajnálnánk, ha ez igaz lenne!?)

Albánia a bunkerek országa. Enver Hodzsa regnálása alatt 700 ezer bunkert építettek (1945–1985) között. Enver Hodzsa Titótól Sztálinig, majd Hruscsov-tól Kínáig előbb mindenkivel barátkozott, s ezt követően mindenkitől elfordult, végül bezárkózott, elszigetelődött (bezárkózás, diktatúra, terror). Albánia valószínűleg a világ egyetlen országa, ahol az autópályán kerékpározni is lehet.

Az ohridi látogatást az indokolja, hogy a mi polgármesterünk és Ohrid város korábbi polgármestere, Sztojanovszki utóbbi haláláig jó kapcsolatban voltak, s testvérvárosi szerződésen dolgoztak, ami a haláleset miatt nem készült el. Az összekötő kapcsot az egykori veszprémi kézilabdázó, Kiril Lazarov és a Balaton jelentette volna. Itt térített a két bizánci szerzetes Cirill és Metód. Évente a Szent Szófia templomban adják át a sztrugai nemzetközi költészeti fesztivál nagydíját; magyar kitüntetettek: Nagy László (1968) és Juhász Ferenc (1992).

GONDOLATOK EGY MAGÁNYOS CSAVARGÓ LÁTTÁN

Ohridból Debár felé halad a mikrobusz. Ez a város, a lakóit tekintve albán (14 ezerből 10 ezer). A többi macedón, török, cigány. A „testvériség-egység népmesei állapotában” az ellentéteket a szőnyeg alá söpörték. 1991 után aztán elkezdődött itt is az öldöklés. Furcsa módon nem szerb-albán viszonylatban, hanem a szerbek, valamint a horvátok és a bosnyákok között. A négynyelvű utcatáblákon az egyik vagy a másik felírást ma is lemázojják, jelezve, hogy nincs béke az „olajfák alatt”.

Egy útkereszteződésben magányos csavargó áll, mintha 1970 óta F. Ottóra várna (vagy talán Godot-ra), hogy folytassák az akkor és ott elkezdett beszélgetést. Ottó abban az időben itt katonáskodott. Egy kritikusa szerint Beckett drámája a személy „időből való kihullását” jeleníti meg, és azt a reménytelen erőfeszítést, hogy találjon valamit, ami oda visszavezetheti. 1993-ban Susan Sontag Szarajevóban színpadra viszi a művet. Éheztek, fáztak, nem volt áram, ám ott volt az állandósult életveszély, és mindez egészen más dimenzióba helyezte a művet. Rettenetes a puszta biológiai létezésre lecsupasztott ember látványa.

Ez az útszakasz adott alkalmat a mavrovói Mal Odmor étteremben egy mélyenszántó gasztronómiai tájékoztatóra: az ételek elkészítése és fogyasztás-módja, sőt a nyers- és alapanyagok gondos kiválasztása mind-mind szóba került. Errefelé mindenki iszik, de soha senki nem részeg – csak a számár! A raki (pálinka) mellett a Skender beg konyak ismert, a macedón borok kitűnőek, a kávézás (török-, presszókávé) egyenesen szertartás. Külön szám a csevap, a főétel, hagyma nincs benne, ha van, akkor pljeskavica a neve. Külön ékkő a burek (sülttészta). Van húsos, sós-túrós és krumpilis. És zárásként a boza (savanykás ital, kölesből erjesztik).

SKUPI, ÜSZKÜB, SZKOPJE – LASSAN VÉGE!

1392–1912 között a törökök birtokolják (Üszküb). Az 1963. júliusi földrendés óriási pusztulást hozott. Idegenvezetőjük Zoran Ivanovszki professzor, informatikus, K. Barna ismerőse és barátja. Egy kisvendéglő teraszáról nézik az utcai forgatagot, s szó esik sok mindenről. Kiderül, hogy útítársuk, Kovács Endre nagyapja a XIX. század végén Koszovóból jött Budapestre. Nem lehetett egyszerű vállalkozás, de az ősök vállalkozó kedvű emberek lehettek, hiszen a fotóművész édesapja – Kovács Endre – a két világháború közötti szlovenszkói magyar szellemi élet egyik kiválósága volt.

A szkopjei köztereken hatalmas, főleg lovasszobrok állnak. Minden hivalkodó, a soha nem volt nagyság makacs, minden áron való igazolásának akarása, Korbély Barna szerint: „intravénás városépítészeti giccsparádé Szkopje belvárosában; az előző kormányfő mentális zavarainak tárgyiasult emlékei.”

Az egykori szerb „öshaza” – ma pár ezer szerb és kétmillió albán. Ez a mai, kibékíthetetlennek látszó konfliktus lényege!!! Ám mindettől függetlenül EU-integrációra vágynak; az ősi ellentétek megoldását nyilvánvalóan ettől remélik! Kívánjuk – ne csalódjanak!

A középkori Magyar Királyság korán, a XIV. század második felében, Nagy Lajos királyunk idején háborús kontaktusba került a Félszigetet lassan „belakó” Oszmán Birodalommal. A harc évszázadokon át folytatódott, s amikor a török hatalom a Balkánon megrokkant, megkezdődött a túlfűtött nacionalizmusok kora, a maga konfliktusgerjesztő törekvéseivel. Érthető tehát, hogy ez belőlünk az állandó odafigyelés kényszerét váltotta ki. A magyar szellemi életben ez, főként a XIX–XX. században, nagyszámú reakció kiváltását hozta magával. Előbb József Attila:

*„A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”*

(A Dunánál)

És Ady? – a nagy látnok:

*„A Duna-táj bús villámhárító,
Fél-emberek, fél nemzetcskék
Számára készült szégyen-kaloda.
Ahol a szárnyakat lenyesték
S ahol halottasak az esték.*

*Sohse lesz másként, így rendeltetett,
Mormolta a vén Duna habja.
S boldogtalan kis országok között
Kinyújtózott a vén mihaszna
És elrohant tőlem kacagva.”*

(A Duna vallomása)

A történelmi és a hétköznapi tapasztalatot egyaránt bizonyítani látszanak, hogy Ady realistább József Attilánál. Itt nincs utalás arra sem, hogy „munkánk” talán változtathatna ezen a helyzeten. Ezt Adynál mindenképpen komoly mulasztásnak kell tartanunk.

(Újsághír, 2023. január: Lecsillapodott a helyzet, amely pár nappal ezelőtt még háború kitörésével fenyegetett a 2008-ban függetlenné vált Koszovó és Szerbia között. Visszavonták a szerb hadsereg legmagasabb fokú készültségét, és a két ország közötti határátkelő helyet is újranyitották...)

A Balkán-mentalitást ismerők ezen pozitív hír után sem nyugodhatnak meg!

(Fenyvesi Ottó: Mély vizek, magas hegyek, Művészetek Háza, Veszprém, 2022)

Készülődés (vázlat)